

5. Офіційний сайт Національного банку Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbrb.by>
6. IMF «Global Financial Stability Report 2009» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/english/pubs/ft/gfsr/2009/01/pdf/sumr.pdf>.
7. Барановський О. Антикризисні заходи урядів та центральних банків зарубіжних країн // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 8 – 19.
8. Відновлення фінансової стійкості банківської системи України: антикризові заходи: Матеріали круглого столу // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 3 – 12.
9. Мироненко В. Море волнуется два // Інвестгазета. – 2009. – № 14. – С. 53 – 55.
10. Келер А., Ярош Д. Дорогой опыт // Інвестгазета. – 2009. – № 8. – С. 53.
11. Камара С. Губительные стресс-тесты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.gazeta.ru/financial/2009/05/18/2987603.shtml?lj2 18/05/2009](http://www.gazeta.ru/financial/2009/05/18/2987603.shtml?lj2%2018/05/2009).
12. Папуша А. Госпітальні банки: світовий досвід та можливості для України: Матеріали круглого столу // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 7. – С. 3 – 8.
13. Міщенко В., Крилова В., Ніконова М. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід та і можливості застосування в Україні // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 5. – С. 12 – 17.
14. План совместных действий правительства, Национального банка и Агентства по регулированию и надзору за финансовым рынком и финансовыми организациями Республики Казахстан по стабилизации экономики и финансовой системы на 2009 – 2010 годы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.government.kz/documents/govprog/27>
15. О презентации проекта по работе с проблемными активами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asv.org.ru>
16. Локшина Ю., Дементьева К., Ладыгин Д. Плохие активы не выведутся из банков [Електронний ресурс] // Коммерсантъ. – 2009. – № 158. – Режим доступу : <http://www.commersant.ru/doc.aspx?DocsID=1227261>.
17. Губейдуллина Г. Упаковка для кредитов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.banki.ru/news/bankpress/?id=1422654>.
18. Горелгаев В.П. Симптом – кризис ликвидности, диагноз – кризис доверия // Банковское дело. – 2009. – № 2. – С. 6 – 10.

Надійшла 27.09.2009

УДК 338

С. М. ТИХОМІРОВА

Університет Банківської справи НБУ, м. Київ

ЛІКВІДНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

У статті узагальнено заходи впливу Національного Банку України на банківську систему для підтримання належного рівня ліквідності при виконанні банками відповідних економічних нормативів.

In the article generalized measures of influence of National Bank of Ukraine are on bank system for maintenance of the proper level of liquidity at implementation banks proper economic norms.

Ключові слова: банківська система, інноваційний розвиток, рівень ліквідності, економічні нормативи.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку банківської системи України актуальною проблемою є визначення оптимального рівня ліквідності банківської установи. Показники ліквідності – одна з найважливіших характеристик надійності банків. На їх підставі можна визначитися з фінансовою надійністю банківської установи та ефективністю розміщення ресурсного потенціалу банку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Ліквідність комерційного банку визначається як його здатність забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами їхніх джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати). Ліквідними активами є кошти в касі, на рахунках, які відкриті в Національному банку та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані в готівкові чи безготівкові кошти.

Однак в економічній літературі залежно від цілей аналізу або досліджень, окремі науковці дають різні тлумачення цієї категорії. Так, наприклад, Джозеф Д. Сінкі (молодший) зазначає: «Вимога ліквідності означає, що фінансові активи повинні бути доступні для їх власників у якомога коротші терміни (протягом дня або менше) по номіналу» [10, с. 460]. На думку Кубинського В.О. та Улініча О.С., ліквідність слід розглядати як здатність банку відповісти на можливі ризики [9, с. 23].

Шелудько В.М. характеризує ліквідність як «...спроможність банку відповідати за своїми

зобов'язаннями в терміни і без втрат, тобто відображає спроможність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань перед клієнтами банку» [11, с. 294].

Мишкін Ф.С. під ліквідністю розуміє «...легкість і швидкість, з якими певний актив може перетворюватися у засіб обміну... Гроші є найбільш ліквідними з усіх активів, бо вони є засобом обміну» [8, с. 58].

Для Лаврушина О.І. «ліквідність – одна із узагальнених якісних характеристик діяльності банку, що обумовлює його надійність. Ліквідність банку – здатність своєчасно і без втрат виконати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами» [4, с. 140].

Автори підручника «Банковское дело: управление и технологи» (за редакцією Танасієва А.М.) визначають: «Ліквідність (від лат. *liquidus* – текучий, рідкий) в найбільш загальному плані – це швидкість і легкість реалізації, зворотного перетворення цінностей, активу в гроші» [5, с. 137].

На думку Пітера С.Роуза: «Банк вважають ліквідним, якщо він має доступ до коштів, які можна залучити по розумній ціні саме в той момент, коли вони необхідні. Це означає, що банк або вже має необхідну суму ліквідних коштів, або може швидко їх одержати з допомогою позик або продажу активів» [7, с. 323].

Постановка цілей. Основними цілями статті є:

- 1) узагальнення інструментів для підтримки рівня банківської ліквідності;
- 2) обґрунтування основних напрямків вдосконалення управління ліквідністю банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Своєчасність і повнота виконання своїх функцій банківськими установами та банківською системою в цілому значною мірою залежить від їх ліквідності, яка є однією із загальних якісних характеристик діяльності банку, що обумовлює його надійність, стійкість та конкурентоспроможність. У процесі своєї діяльності банківські установи постійно наражаються на ризик ліквідності, тобто ймовірність настання ситуації невідповідності між попитом і пропозицією коштів та неспроможність банку своєчасно й у повному обсязі виконати свої зобов'язання.

Причому негативний вплив на діяльність банку має як недостатня, так і надмірна його ліквідність. Низький рівень ліквідності банку обмежує його платоспроможність, спричиняє втрату довіри клієнтів, зниження доступу та підвищення вартості зовнішніх джерел фінансування для підтримання ліквідності, а відповідно й фінансові проблеми.

Надлишкова ліквідність банку, у свою чергу, свідчить про його неспроможність ефективного розпорядження наявними вільними ресурсами і спричиняє збитки та проїдання капіталу. Надлишкова ліквідність усієї банківської системи знижує діяльність інструментів грошово-кредитної політики, а відповідно й її ефективність щодо досягнення поставлених цілей.

Отже, ліквідність банківської системи є її динамічним станом, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання усіх грошових зобов'язань банківської системи та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки. Банківська ліквідність, як динамічний стан, характеризується постійними змінами. Ці зміни, що відбуваються у стані ліквідності банківської системи, мають зовнішні ознаки, основні з яких узагальнено на рис. 1.

Отже, відповідно до статті 99 Конституції України та статті 6 Закону України «Про Національний банк України» основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

На виконання основної функції Національний банк України здійснює регулювання грошово-кредитного ринку через застосування монетарних механізмів та інструментів. Головною метою цього є забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку через випуск такої кількості грошей, яка відповідає реальним потребам економіки в обслуговуванні трансакцій з реалізації товарів та послуг.

Обсяг грошової маси, який необхідний для обслуговування економічного обороту, розраховується на підставі прогнозних показників розвитку економіки: обсягу валового внутрішнього продукту, інфляції, параметрів бюджету, тощо.

Національний банк України відповідно до наданих йому законодавством України повноважень здійснює первинну емісію національної валюти в безготівковій формі через три канали: валютний (купівля валюти на міжбанківському ринку з метою згладжування коливань курсу національної валюти та поповнення золотовалютних резервів), кредитний (рефінансування банків з метою підтримки їх ліквідності) та фондовий (операцій з купівлі-продажу державних цінних паперів на вторинному ринку з метою збалансування попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку). Структура здійснення безготівкової емісії, зокрема і доля питомої ваги того чи іншого каналу в загальному її обсязі, залежить від ситуації, яка складається на грошово-кредитному ринку України, у тому числі й на його валютному сегменті. Так у періоди стійкого перевищення пропозиції іноземної валюти над попитом у структурі випуску грошей в обіг превалював валютний канал.

З початку жовтня 2008 р. на фінансовому ринку та в реальному секторі економіки України почали спостерігатися негативні процеси, що були наслідком тривалого наростання внутрішніх і зовнішніх ризиків в економіці та на грошово-кредитному ринку, на які неодноразово звертав увагу Національний банк

України.

Рис. 1

Внутрішні ризики були спричинені, передусім, відсутністю вагомих зрушень в структурному реформуванні економіки. Наслідком є поглиблення макроекономічних диспропорцій, які в умовах реалізації зовнішніх ризиків призводили як до прискорення інфляційних процесів, так і до тиску на обмінний курс гривні.

Зовнішні ризики були спричинені зростанням напруги на світових фінансових ринках та погіршенням глобальної *ліквідності*. Це обмежувало доступ українських банків до зовнішніх джерел запозичень, що впливало на стан їх ліквідності та посилювало попит на іноземну валюту на внутрішньому ринку.

Відповідно до Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, яка затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368, підготовленою з урахуванням Основних принципів ефективного банківського нагляду та Директив ЄС щодо питань фінансового сектора. Інструкцією встановлено порядок визначення регулятивного капіталу банку та такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками, серед них *нормативи ліквідності*.

Недотримання банками встановлених спеціальних значень економічних нормативів є підставою для вжиття НБУ відповідних заходів впливу згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правовими актами НБУ з питань застосування до банків заходів впливу за порушення вимог банківського законодавства.

Для проведення аналізу банківської установи НБУ встановлено форми звітності, що подаються банком, які поділяються на щоденні, щомісячні та квартальні [6, с. 149].

Для попередження негативних явищ на фінансовому ринку України Національний банк проводить таких заходів:

- 1) здійснює стриману грошово-кредитну політику, спрямовану на нівелювання монетарного чинника інфляції;
- 2) вживає заходи у сфері валютного регулювання та посилення курсової гнучкості, за допомогою чого зменшується вплив зовнішніх шоків на стан грошово-кредитного ринку та збалансовується попит та пропозиція на валютному ринку;
- 3) вживаються заходи щодо збалансування обсягів і структури активно-пасивних операцій банків через застосування пруденційних механізмів.

Проте, неможливо лише монетарними заходами забезпечити економіку та грошово-кредитний ринок від зазначених ризиків.

За таких умов на фінансовому ринку України, починаючи з жовтня 2008 р., через валютний канал

відбувалося вилучення грошей з обігу, оскільки Національний банк проводив операції з продажу іноземної валюти. Одночасно відбувався відплив коштів з депозитних рахунків банків, що суттєво впливало на їх ліквідність. За таких умов Національний банк збільшив обсяги підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування, що збільшило частку кредитного каналу в структурі емісійних операцій.

У період загострення напруження на фінансовому ринку в жовтні – листопаді 2008 р. дії Національного банку України спрямовувалися, насамперед, на забезпечення своєчасності проведення розрахунків банками, недопущення відпливу коштів з банківської системи та збалансування ситуації на валютному сегменті ринку.

У цьому контексті Національний банк у жовтні – листопаді 2008 р. тимчасово використовував додаткові інструменти підтримки ліквідності банків, а саме:

- 1) підтримання ліквідності на основі програм фінансового оздоровлення на термін до 1 року зі сплатою 15 % річних у межах 90 % вартості наданого банком забезпечення;
- 2) оперативне підтримання ліквідності банків, сплачений статутний капітал яких становить не менше 500 млн грн, здійснюється на термін до 1 року за плату в розмірі 15 % в сумі до 60 % статутного капіталу банку.

Рішення щодо надання рефінансування Національний банк України приймав з урахуванням наданої банкам інформації про причини втрати ліквідності, зокрема щодо обсягів відпливу депозитів, неповернених кредитів, у тому числі підприємств будівельного сектору, агропромислового комплексу та іпотечних кредитів, наданих фізичним особам.

Здійснюючи підтримку ліквідності банківської системи через механізми рефінансування, Національний банк України сприяв банкам у вчасному виконанні ними своїх зобов'язань, у тому числі за вкладами населення.

У цілому у жовтні — листопаді 2008 р. для підтримання ліквідності банків Національний банк надав кредитів рефінансування на загальну суму близько 74,7 млрд грн, у т.ч. кредитів овернайт 36,9 млрд грн.

Заходи, що вживалися Національним банком України для стабілізації ситуації, сприяли зниженню напруги на грошово-кредитному ринку, що знайшло своє відображення в поступовому уповільненні тенденцій до відпливу депозитів із банківської системи, у тому числі коштів населення, збільшенні ліквідності банківської системи, стабілізації ситуації на міжбанківському кредитом ринку.

Починаючи з кінця листопада 2008 р., Національний банк почав запроваджувати другий етап стабілізаційних заходів, головною метою якого було зменшення спекулятивного попиту на іноземну валюту, а також закріплення позитивних тенденцій до стабілізації ситуації в банківській системі. Цей етап стабілізаційних заходів, зокрема, передбачає:

- 1) обмеження обсягів підтримки ліквідності банків – регулювання ліквідності банківської системи наразі здійснюється з використанням стандартних процедур, що діяли до посилення напруги на ринку у жовтні 2008 р.;
- 2) коригування вимог з формування банками обов'язкових резервів у напрямі посилення привабливості здійснення активно-пасивних операцій в національній валюті, наразі норматив обов'язкового резервування за коштами в національній валюті знижено до нуля;
- 3) вжиття заходів щодо підвищення вартості національної валюти, (в т.ч. через підвищення ставок за активно-пасивними операціями Національного банку) з метою створення додаткових стимулів для повернення коштів в банківську систему.

Зокрема, з середини грудня 2008 року ставки за кредитами овернайт підвищено до рівня 22 % (під забезпечення) та 25 % (без забезпечення), а середньозважена ставка за мобілізаційними операціями у грудні збільшилася до 16,8 % річних (у листопаді – 6,0 % річних).

В контексті вжитих заходів, у грудні 2008 року Національний банк зменшив обсяги операцій з підтримки ліквідності банків. Так у грудні було надано кредитів рефінансування на загальну суму близько 30,7 млрд грн, в т.ч. кредитів овернайт – 6,1 млрд грн порівняно із 45,5 млрд грн (з яких 24,3 млрд грн кредити овернайт) у листопаді.

Усього з початку 2009 року було надано кредитів рефінансування 138 банкам на загальну суму 169,5 млрд грн (91,8 млрд грн – кредити овернайт). На 26 січня 2009 року заборгованість за кредитами рефінансування залишилась у 97 банків на суму 61 млрд грн, при цьому 38 % (23,4 млрд грн) цієї суми формують заборгованість двох державних банків, хоча їх питома вага в загальній сумі активів банківської системи складає 11 %.

З метою врегулювання питання про надання Національним Банком України кредитів для підтримання ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи, спричиненої нестабільністю та падінням курсу гривні до іноземних валют, іншими обставинами, які викликали суттєве зниження платоспроможності значної частини банків та їх позичальників, було розроблено:

- 1) тимчасове положення про надання НБУ кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи;
- 2) тимчасовий порядок взаємодії структурних підрозділів НБУ з питань підкріплення ліквідності

банків шляхом надання кредитів.

Основними завданнями на шляху розвитку банківської системи України залишалися збереження довіри та наближення законодавчої та нормативно-правової бази до вимог ЄС.

Отже, станом на 01.01.2009 р. можна зробити висновки, згідно з останніми даними НБУ, про виконання банком економічних нормативів ліквідності (табл. 1). У цілому по показниках, за останні 5 років, спостерігається наступна тенденція: протягом 2007 р. та першої половини 2008 р. спостерігалось зростання високоліквідних активів, що відбулося за рахунок готівкових коштів та коштів НБУ. За 2008 р. значення нормативу миттєвої ліквідності (Н4) по банківському сектору збільшився з 53,60 % до 62,38 % (за нормального значення 20 %), в умовах невеликого спаду значень нормативу поточної ліквідності (Н5) – з 75,31 % до 75,16 % (нормальне значення 40 %) та значного зниження короткострокової ліквідності (Н6) – з 39,93 % до 32,99 % (нормальне значення 20 %).

Таблиця 1

Стан економічних нормативів – нормативів ліквідності (станом на 01.01.2009 р.)

Норматив		01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009
Н 4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	61,24	61,56	56,73	53,60	62,38
Н 5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	74,35	73,87	70,19	75,31	75,16
Н 6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 20 %)	44,55	40,17	37,83	39,93	32,99

Висновки. Управління ліквідністю банківської системи є одним із пріоритетних завдань Центрального банку. Це пов'язано з тим негативним впливом, який здійснює як недостатня, так і надлишкова ліквідність, як на рівні окремого банку, так і на рівні усієї банківської системи. Тому підтримання оптимального рівня вільної банківської ліквідності є важливою передумовою розвитку та стійкості банківської системи, стабільності національної грошової одиниці та зниження інфляційних процесів в країні.

Література

1. Закон України “Про Національний Банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV (зі змінами).
2. Конституція України.
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 (зі змінами).
4. Банковское дело: Учебник / Под ред. Лаврушина О.И. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 672 с.
5. Банковское дело: управление и технологии / Под ред. Тавасиева А.М. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.
6. Банківський нагляд: Навчальний посібник / Міщенко В.І., Яценюк А.П., Коваленко В.В., Коренева О.Г. – К.: Знання, 2004. – 406 с. – (Серія «Вища освіта 21 століття»).
7. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
8. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. – К.: Основи, 1999. – 963 с.
9. Кучинський В.А., Улинич А.С. Система управління ресурсами банків. – М.: Экзамен, 2000. – 224 с.
10. Синки Джозеф мл. Управление финансами в коммерческом банке: Пер. с англ. – М.: Gatalaxy, 1994. – 712 с.
11. Шелудько В.М. Фінансовий ринок. – К.: Знання, 2002. – 535 с.

Надійшла 04.10.2009